

Kırsal Alanda Kadınların Tarım ve Hayvancılık Faaliyetlerine İlişkin Sosyo-Ekonomik Katkısı

Pınar AYVAZOĞLU DEMİR¹, Dilek AKSU ELMALİ², Serpil ADIGÜZEL İŞİK³

¹Kafkas Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Hayvancılık Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı, Kars, TÜRKİYE

²Mustafa Kemal Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Hayvan Besleme ve Beslenme Hastalıkları Anabilim Dalı, Hatay, TÜRKİYE

³Kafkas Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Zootekni Anabilim Dalı, Kars, TÜRKİYE

***Sorumlu Yazar /
Corresponding Author:**

Pınar AYVAZOĞLU DEMİR
e-mail: pinardemir80@hotmail.com

Geliş Tarihi / Received:
13 June 2016

Kabul Tarihi / Accepted:
18 November 2016

Anahtar Kelimeler:
Kadın, Kars, sosyo-ekonomik yapı,
üretim sorunları, gelir durumu

Key Words:
Woman, Kars, socio-economic
structure, production problems,
income

Özet

Bu çalışmada, hayvan varlığı ile Türkiye'nin önemli hayvancılık bölgelerinden biri olan Kars ili merkez köylerinde hayvancılık faaliyetinde bulunan kadınların, tarım ve hayvancılıktaki rolü ile bölge ekonomisine katkılarının ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırmanın materyalini, basit tesadüfî örnekleme yöntemi ile seçilen toplam 210 kadınla yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler oluşturmıştır. Elde edilen veriler doğrultusunda, bölgedeki kadınların günün ortalama 4,5 saatini hayvancılık faaliyetlerine ayırdıkları belirlenmiştir. Kadınların %37,6'sının yemi kendisinin hazırladığı, %40'ının hayvanlara yem verdiği, %51'nin ahırını temizlediği, %85,2'sinin tezek yaptığı ve %89,5'inin sütü kendisinin sağdığı tespit edilmiştir. Sonuç olarak tarım ve hayvancılık faaliyetlerinde önemli rol oynayan kadınların doğrudan işçi statüsüyle istihdam edilmesinin teşvik edilmesi ve kadınlara yönelik özellikle hayvansal üretime ilişkin eğitici seminerlerin verilmesi ve bölgedeki kadınların sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesinin kaliteli hayvansal ürün elde edilmesi bakımından önemli olduğu söylenebilir.

Abstract

Women's Socio-economic Contribution to Agriculture and Livestock Activities in Rural Areas

In this study, it was aimed to define women's contributions to agriculture and stockbreeding in central villages of Kars province where is an important stockbreeding area with its livestock existence. The data provided from the survey conducted with 210 women chosen by simple random sampling method constituted the research material. In accordance with the data obtained from the study, it was stated that women in the area spend an average of 4.5 hours a day by stock breeding. It was determined that 37.6% women prepare feed, 40% women feed the animals, 51% women clean stables, 85.2% women make cowpat and 89.5% of them milk. As a result, it is determined that employing and promoting women who play a crucial role in agriculture and livestock activities in working status, giving instructional seminars about animal production and supporting their socio-economic status are important in terms of having qualified livestock production.

Giriş

Günümüzde işsizlik ve istihdam gelişmekte olan ülkelerin en önemli sorunlarından biridir. Kalkınma açısından, işsizliğin önlenerek yeni istihdam alanlarının oluşturulması ve özellikle kadın işgücünün çalışma hayatına dâhil edilmesi, toplumsal refah için önemli bir etkenidir (Karabıyık, 2012). 2010 yılı verilerine göre, Avrupa Birliği'nde kadınlar tarımsal işgücünün %38'ini oluşturmaktadır. Türkiye'de bu oran %36,3 gibi görünse de, kırsal kesimlerde kadınların işgücüne katılma oranı yüksektir (Alkan ve Toksoy, 2009). Nitekim, kırsaldaki 100 kadından yaklaşık 84'ü tarım kesiminde ve bunların %77'si herhangi bir ücret almaksızın aile işçisi olarak

çalışmaktadır (KSGM, 2010). Tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin çoğu kadın işgücünün katılımı ile gerçekleştiği söylenebilir.

Türkiye'nin doğusunda nüfusun yaklaşık %60'ı gibi önemli bir kesimi kırsal alanda tarım ve hayvancılık ile geçimini sağlamaktadır. Ancak gerek hayvancılık işletmelerin büyük çoğunluğunun geleneksel yapıda küçük aile işletmesi olması, gerekse sektörde yaşanan pazarlama ve alt yapı sorunları nedeniyle hem bölgede yaratılan katma değer, hem de üretici gelirleri istenilen ölçüde olmamaktadır (Demir ve Aral, 2009). Yeterli ekonomik güce ulaşamayan bu işletmelerde genellikle yabancı işgücü yerine evin hanımı tarım ve hayvancılık ile

ilgili üretim faaliyetlerine katılarak aile gelirine önemli katkılar sağlamaktadır (Alkan ve Toksoy, 2009). Ancak, genellikle ücretsiz aile işçisi statüsünde olan ve hiçbir sosyal güvencesi olmayan bu kadınlar, ev temizliği, yaşlı-çocuk bakımı, ekmek-yemek yapımı, su taşıma ve çamaşır yıkama gibi günlük işlerin yanı sıra tarla ve bağ-bahçe işleri, hayvan bakım-besleme, ahır temizliği gibi güç ve emek gerektiren işleri de ekonomik bir getiri beklemeksizin yapmak durumunda kalmaktadırlar (Alkan ve Toksoy, 2009; Öcal Kara ve ark., 2004).

Bu nedenle kırsalda kadınlar sadece aile bireylerinin bakım, beslenmesi ve gelirine katkı sağlamak yanında mevcut uygulamaları ile hayvancılık sektöründe de sürdürülebilir, kaliteli ve hijyenik üretim açısından önemli bir rol oynayabilecekleri anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu çalışma kapsamında Kars ili Merkez Köylerinde yaşayan kadınların hayvancılığa yönelik bilgi birikimleri ile hayvancılık sektörüne işgücü ve üretim düzeyinde katılım oranları değerlendirilmeye çalışılarak, izlenecek politikalara ilişkin önerilerde bulunulmuştur.

Gereç ve Yöntem

Araştırmanın materyalini, basit tesadüfî örnekleme yöntemi ile seçilen, 2013 yılında Kars iline bağlı 10 köyde bulunan 210 kadınla yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler oluşturmuştur (Özdamar, 2001). Anket çalışmasında; kadınların yaş, eğitim durumları, hayvan bakım ve beslenmesi, meme temizliği, süt sağım şekli ve hijyeni gibi gıda güvenliğine ilişkin bilgi düzeyleri ile hayvancılık faaliyetlerine yönelik gelir durumlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Veriler SPSS 11.0 (The Statistical Package for the Social Sciences) paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve tanımlayıcı istatistikler tablolar halinde sunulmuştur.

Bulgular

Ankete katılan kadınların ortalama 42,14 yaşında (min:17; max:74) olduğu, ortalama 18,06 yaşında (min:13; max:26) evlendikleri, ortalama 4,26 tane (min:1; max:11) çocukları bulunduğu ve hane halkı sayısının 6,34 kişi ve aylık hane halkı gelirinin ortalama 602,73 TL olduğu belirlenmiştir. Tablo 1'de elde edilen verilere ilişkin değerler verilmiştir.

Tablo 1. Kadınlara ilişkin bazı demografik özellikler.

Table 1. Some demographics characteristics of women.

Özellikler	Min.	Maks.	Ort.	Std. Hata
Yaş	17	74	42,14	0,89
Evlenme yaşı	13	26	18,06	0,18
Hane halkı sayısı	1	13	6,34	0,15
Çocuk sayısı	1	11	4,26	0,16
Hane aylık geliri	170	2.500	602,73	36,77

Yapılan görüşmelerde ankete katılan kadınların %20,5'i gibi önemli bir kesiminin okuma ve yazma bilmediği, %59'unun ise ilkokul mezunu olduğu belirlenmiştir. Ortaokul ve lise okuyan kadınların oranı sırasıyla %12,9; %7,7 olarak belirlenmiştir.

Yapılan anket çalışmasında, katılımcıların %60'nın yeşil kartı olduğu ve %67,1 gibi önemli bir kesiminin köy hayatının zor olması nedeniyle şehirde yaşamak istediği tespit edilmiştir. Kadınların sadece %12,9'unun kendi üzerine tapulu arsası olduğu, devlet tarafından tarım ve hayvancılık faaliyetlerine ilişkin verilen teşviklerden %24,3'ünün faydalandığı belirlenmiş olup elde edilen veriler Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2. Kırsal alandaki kadınların bazı sosyo-ekonomik özelliklerine ait bulgular.

Table 2. Some socio-economic characteristics of rural woman in the research area.

Soru	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Herhangi bir sağlık sigortanız var mı?	126	60	84	40,0
Şehirde yaşamak ister misiniz?	141	67,1	69	32,9
Üzerinize tapulu arsa (tarla) var mı?	27	12,9	183	87,1

Yapılan görüşmelerde kadınların bakım ve beslemesini yaptıkları hayvanlar ve sayıları Tablo 3'te verilmiştir.

Tablo 3. Kırsal alanda kadınlar tarafından bakım ve beslenmesi yapılan hayvan varlığına ait bulgular.

Table 3. The findings concerning the presence of animal care and nutrition made by women in the rural areas.

Hayvanlar	n	%	Min.	Maks.	Ort.
İnek	188	89,5	1	20	9,79
Koyun	9	4,3	1	150	32,31
Kaz	158	75,3	1	84	10,30
Tavuk	192	91,4	1	100	11,25

Tablo 3 incelendiğinde kadınların önemli bir kısmının inek, tavuk ve kaz besledikleri, koyun bakım ve beslemesi ile ilgilenenlerin oranının %4,3 gibi düşük bir oranda olduğu görülmektedir.

Yapılan anket çalışmasında kadınların günde ortalama 8,5 saat ev ve hayvancılık faaliyetleri ile uğraştıkları, bunun 3,96 saatini ev işi, 3,11 saatini büyük-küçükbaş, 1,37 saatini kanatlı hayvanların bakım beslemesi ile geçirdikleri, geriye kalan zamanda ise çocuk bakımı ve diğer işlerle uğraştıkları tespit edilmiştir. Bu verilere göre bölgedeki kadınlar haftalık ortalama 32 saat hayvancılık faaliyetleri ile uğraşmaktadırlar. Kadınların hayvancılık faaliyetlerine ilişkin yapmış olduğu bazı işlere ilişkin araştırma bulguları Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4. Hayvancılık faaliyetlerine ilişkin yapılan bazı işler.**Table 4.** Some works done related to livestock activities.

Soru	Evet		Hayır		Ara sıra	
	n	%	n	%	n	%
Hayvancılık faaliyetleri ile uğraşıyor musunuz?	192	91,4	18	8,6	-	-
Hayvancılıkla ilgili bir eğitim seminerine katıldınız mı?	11	5,2	199	94,8	-	-
Hayvanlara yemi siz mi hazırlıyorsunuz?	79	37,6	69	32,9	62	29,5
Hayvanlara siz mi yem veriyorsunuz?	84	40,0	53	25,2	73	34,8
Ahır siz mi temizliyorsunuz?	106	50,5	48	22,9	56	26,7
Tezek yapıyor musunuz?	179	85,2	21	10,0	10	4,8
Süt siz mi sağlıyorsunuz?	188	89,5	13	6,2	9	4,3
Meme temizliği yapıyor musunuz?	115	54,8	42	20,0	53	25,2

Tablo 4 incelendiğinde ankete katılan kadınların %91,4 gibi önemli bir kesiminin “Ev işleri dışında hayvancılık faaliyetleri ile uğraşıyor musunuz?” sorusuna evet cevabını verdiği görülmektedir. Tabloda ayrıca kadınların %37,6’sının yemi kendisinin hazırladığı, %40’ının hayvanlara yem verdiği, %51’inin ahır temizlediği, %85,2’sinin tezek yaptığı ve %89,5’inin sütü kendisinin sağdığı görülmektedir.

Yapılan çalışmada kadınların %94,3’ü sağımın elle yapıldığını, %5,7’si seyyar makine ile yapıldığını ifade etmiştir. Katılımcıların %89,5’i sütü kendilerinin sağdığını belirtmiş, ancak kadınların %54,8’i meme temizliğini her

gün yaptıklarını ifade ederken, %25,2’si kirlendiği zaman, %20’si ise hiç meme temizliği yapmadıklarını belirtmiştir.

Yapılan görüşmelerde ahır temizlediğini ifade eden kadınların %88,3’ü günde 2 kez, %9,7’si günde 1 kez, %2’si 2 günde 1 yaptıklarını belirtmiştir. “Tezek yapıyor musunuz?” sorusuna katılımcıların %85,2’si gibi önemli bir kısmı evet cevabını vermiştir. Yapılan görüşmelerde kadınların yıllık ortalama 1,796 kg tezek yaptıkları ve bu tezекleri ısınma ve yemek pişirmek amacıyla kullandıkları belirlenmiştir.

Tablo 5’te hayvansal üretime katılan kadınların hane gelirine katkılarına ilişkin elde edilen veriler sunulmuştur.

Tablo 5. Kırsal kesimde kadınların hayvancılık sektöründe üretim ve pazarlama aktivitelerine ait bulgular.**Table 5.** The findings concerning the production and marketing activities in the women's livestock sector in the rural areas.

Soru	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Elde edilen sütü satıyor musunuz?	160	76,2	50	23,8
Satılan sütün parasını siz mi alıyorsunuz?	52	32,5	108	67,5
Sütü işleyerek peynir yapıyor musunuz?	210	100,0	0	0,0
Ürettiğiniz peyniri satıyor musunuz?	57	27,1	153	72,9
Sütü işleyerek tereyağı ya da yoğurt yapıyor musunuz?	210	100,0	0	0,0
Ürettiğiniz yoğurdu satıyor musunuz?	0	0,0	210	100,0
Ürettiğiniz tereyağını satıyor musunuz?	35	16,7	175	83,3
Yumurta satıyor musunuz?	30	14,3	180	85,7
Tavuk/kaz/hindi satıyor musunuz?	62	29,5	148	70,5
Süt dışındaki hayvansal ürünlerin satışından elde edilen parayı siz mi kullanıyorsunuz?	70	33,3	140	66,7
Aile geçimine katkı da bulunduğunuzu düşünüyor musunuz?	190	90,5	20	9,5

Tablo 5 incelendiğinde, kadınların %76,2’sinin elde edilen sütü sattığı, ancak %32,5’inin satılan sütün parasını kendi özel ihtiyaçları için kullandığı görülmektedir. Kadınlarla yapılan anket çalışmasında, üretilen hayvansal ürünlerinin pazara arzının düşük düzeylerde olduğu görülmektedir. Nitekim kadınların %100’ünün ürettikleri süttan peynir, yoğurt ve tereyağı yaptığı ancak %27,1’inin yaptığı peyniri, %16,7’sinin ise ürettiği tereyağını sattığı tespit edilmiştir. Bölgedeki kadınların yine diğer bir hayvansal faaliyet olan kanatlı

yetiştiriciliğine önemli oranda katılmalarına rağmen sadece %14,3’ünün yumurta sattığı, %29,5’inin ise yetiştirdiği tavuk/kaz veya hindiye pazarda sattığı belirlenmiştir. Yapılan görüşmelerde hayvansal ürünlerin pazara arz olmasının temelinde gerek hayvan varlığının az olması gerekse verimin düşük olmasına bağlı olarak sadece hane halkının ihtiyacının karşılanacak kadar üretim yapılması ve pazarlama olanaklarının yetersizliği geldiği tespit edilmiştir.

Ayrıca kadınlara sorulan “Süt dışında diğer hayvansal ürünlerin satışından elde edilen parayı tasarruf ve harcama yetkisi size mi ait?” sorusuna sadece %33,3’ü evet cevabını vermiş olup, katılımcıların %90,5’i aile geçimine katkı da bulunduklarını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerde kadınların kazandıkları parayı kullandıkları alanlar Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Hayvancılıktan kazanılan paranın kullanım yerleri.

Table 6. Usage for money obtained from livestock.

Kullanılan Alanlar	Frekans	Yüzde
Ev ihtiyaçları	46	65,7
Kişisel ihtiyaçlar	11	15,7
Okul malzemeleri	13	18,6
Toplam	70	100,0

Tablo 6 incelendiğinde kadınların yine ürettikleri ürünlerin satışından elde ettikleri parayı daha çok ev ve çocuklarının okul harcamaları ile kişisel ihtiyaçları için kullandıkları görülmektedir.

Ankete katılan kadınların çiğ sütü pazarladıkları yerler Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Kars ilinde üretilen çiğ sütün pazarlanma şekli.

Table 7. Marketing places of raw milk in Kars.

Pazarlandıkları Yerler	Frekans	Yüzde
Mandıralara	104	65,0
Süt Fabrikasına	28	17,5
Kendim satıyorum	23	14,4
Kooperatife	5	3,1
Toplam	160	100,0

Tablo 7 incelendiğinde bölgede sütün önemli bir kısmının mandıralara satıldığı görülmektedir. Kadınlarla yapılan görüşmelerde sütünü mandıra, fabrikalara avans sistemi ile litresinin 0,65 TL’ye, kooperatife avans dışı verilmesi durumunda 0,68 TL’ye, üreticinin satması halinde ise (sokak sütü) 1 TL’ye satıldığı belirlenmiştir. Kadınlarla yapılan görüşmelerde ortalama 9,8 baş sağmal ineği olan (min:1, max:20) işletmelerde süt satışından yıllık ortalama 2.130 TL para ellerine geçtiği ve sadece %32,5’nin süt satışından elde edilen parayı tasarruf ve harcama yetkisinin kendisine ait olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan anket çalışmasında kadınların %100’ünün sütü belirli miktarlarda peynir, yoğurt ve tereyağı olarak işledikleri saptanmıştır. Katılımcılara sorulan “Sütü nerede işliyorsunuz?” sorusuna %100 evde demesi ve ahırda bu işlemin yapılmaması, ev ortamının ahıra göre daha hijyenik olması bakımında sevindirici bir durum olarak değerlendirilmiştir. Kars ilinde kırsal alanda Kadınlar tarafından üretilen peynir çeşitlerine ait bulgular Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8. Kars ilinde kadınlar tarafından üretilen peynir çeşitleri.

Table 8. Produced cheese varieties by women in the Kars province.

Peynir isimleri	Frekans	Yüzde
Beyaz	23	11,0
Çeçil	63	30,0
Kaşar	10	4,8
Tulum	4	1,9
Beyaz-çeçil	35	16,7
Çeçil-tulum	26	12,4
Beyaz-çeçil-tulum	49	23,3
Toplam	210	100,0

Tablo 8 incelendiğinde, bölgedeki kadınların daha çok beyaz peynir ve çeçil peyniri ürettikleri, sınırlı miktarda ise daha çok bilgi, deneyim ve fazla işgücü gerektiren kaşar peyniri ürettikleri görülmektedir.

Çalışmada kadınların hayvansal üretime ilişkin bilgi düzeylerini belirlemek amacıyla da bazı sorular sorulmuştur. Yapılan çalışmada “Antibiyotik vb. ilaç verilen hayvanın sütünü ne yapıyorsunuz?” sorusuna kadınların verdiği cevaplar Tablo 9’da verilmiştir.

Tablo 9. Antibiyotik içeren sütlerin değerlendirilme şekli.

Table 9. Usage of milk with antibiotics.

Kullanım şekli	Frekans	Yüzde
Döktüyor	125	59,5
Kullanılıyor	27	12,9
Satılıyor	34	16,2
Buzağıya veriliyor	24	11,4
Toplam	210	100,0

Tablo 9 incelendiğinde kadınların yaklaşık %60’ının antibiyotikli sütü döktüğü, %29’unun ise kullandığı ve/veya sattığı görülmektedir. Yapılan incelemede antibiyotik kullanımı konusunda üreticilerin yeterince bilgi sahibi olmadığı görülmüştür.

Ankete katılan kadınlara sorulan “Silaj, mastitis ve ağız sütünün (kolostrum) ne olduğunu biliyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Yapılan çalışmada kadınların %47’sinin ağız sütü (kolostrum), %34’ünün silajı, %15’inin ise mastitisi bildiğini ifade ettiği tespit edilmiştir. Ankete katılan kadınlara “Brusella, Şarbon, Kist Hidatik gibi hayvanlardan bulaşan bir zoonoz hastalığa yakalandınız mı?” sorusuna %6,2’si evet, %25,7’si hayır, %68,1’i bilmiyorum cevabını vermiştir. Bu hastalıkların nasıl bulaştığını biliyor musunuz? sorusuna ise %21’i evet, %79’u hayır cevabını vermiştir. Nitekim yapılan çalışmada kadınların özellikle brusella hastalığının bulaşma yollarına ilişkin verilen seçeneklerden doğruyu işaretleyenlerin oranı sadece %21 olarak belirlenmiştir.

Tablo 10. Kadınların silaj, mastitis ve ağız sütüne ilişkin bilgi düzeyleri.**Table 10.** Knowledge level of womens regarding to silage, mastitis and colostrum.

Soru	Evet		Hayır	
	n	%	n	%
Mastitisin ne olduğunu biliyor musunuz?	32	15,2	178	84,8
Silajın ne olduğunu biliyor musunuz?	72	34,3	138	65,7
Ağız sütünün (Kolostrum) ne olduğunu biliyor musunuz?	99	47,1	111	52,9

Bölgedeki kadınların hayvansal faaliyet dışında tarımsal faaliyetlere katılımlarına ilişkin yapılan anket çalışmasında, Mayıs ayından Ağustos ayının sonlarına kadar tarla işi ile uğraştıklarını ifade eden kadınların yılda

ortalama 3,35 ay çalıştıkları, işin yoğunluğuna bağlı olarak günde 2-7 saat çalıştıkları tespit edilmiştir. Tablo 11'de kadınların tarımsal faaliyetlere ilişkin katkıları verilmiştir.

Tablo 11. Kars ilinde kırsal alanda Kadın işgücünün tarımsal faaliyetlerine ait bulgular.**Table 11.** Findings related to women's labor in agricultural activities in rural areas in Kars.

Tarımsal faaliyetler	Evet		Hayır		Ara sıra	
	n	%	n	%	n	%
Tarlada çalışıyor musunuz?	100	47.7	60	28.6	50	23.8
Toprak hazırlama işine katılıyor musunuz?	39	18.6	128	61.0	43	20.4
Ekim işine katılıyor musunuz?	50	23.8	130	61.9	30	14.3
Çapalama ve sulama işine katılıyor musunuz?	57	27.2	125	59.5	28	13.3
Hasada (Biçime) katılıyor musunuz?	69	32.9	109	51.9	32	15.2

Tablo 11 incelendiğinde kadınların işgücüne katıldıkları işletmelerinde yapılan bitkisel faaliyetler ilişkin yaklaşık %50'sinin tarımın her alanında bir şekilde uğraştığı görülmektedir. Kadınlarla yapılan görüşmelerde "İşletmenizdeki hangi bitkilerin ekimini yapıyorsunuz?" sorusuna verdikleri cevaplar Tablo 12'de verilmiştir.

Tablo 12. Kars ilindeki hayvancılık işletmelerinde ekilen bitkiler.**Table 12.** The plants cultivated in the livestock business in Kars.

Ekilen bitkiler	Frekans	Yüzde
Arpa ve/veya buğday	72	34,3
Fig, yonca, korunga	79	37,6
Hepsi	59	28,1
Toplam	210	100,0

Tablo 12 incelendiğinde bölgede daha çok yem bitkilerinden fig, yonca ve korunga tarımının yapıldığı, ayrıca, arpa-buğdayın yaygın olarak üretilen bitkisel ürünlerden olduğu anlaşılmaktadır.

Tartışma

Yapılan çalışmada kadınların ortalama 42 yaşında olduğu ve aylık hane halkı gelirinin ortalama 602,73 TL olduğu belirlenmiş olup, Demir ve Ayvazoğlu (2012)'nin Kars ilinde üreticilerle yaptıkları görüşmelerde aylık ortalama gelir 745,88 TL olarak tespit edilmiştir. Bu iki çalışma arasındaki gelir farkının; paranın tasarruf ve harcama yetkisine önemli oranda erkeklerin sahip olması nedeniyle, kadınların hane halkı gelir bilgisine erkekler

kadar haiz olamamasından kaynaklandığı düşünülmektedir.

Özellikle kırsal alandaki kadınların, okuma yazma bilme ve ilköğretimden sonra eğitime devam etme oranı erkeklere göre oldukça düşük seviyelerdedir (Kutlar ve ark., 2014). Yapılan görüşmelerde ankete katılan kadınların %20,5'i gibi önemli bir kesiminin okuma ve yazma bilmediği, %59'unun ise ilköğretim mezunu olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu Demir ve ark. (2014a) 'ın çalışması ile karşılaştırıldığında Kars ilinde hayvancılık faaliyetinde bulunan erkeklerin eğitim düzeyi kadınlara göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Zira adı geçen yayında erkek katılımcıların sadece %3,7'sinin okur-yazar olmadığı, yaklaşık %55'inin ortaokul ve üstü bir eğitim aldığı tespit edilmiştir.

Çalışmada ayrıca kadınların gıda tarım ve hayvancılık il müdürlükleri tarafından yapılan eğitim seminerlerine katılma oranının %5,2 gibi düşük bir oranda olduğu belirlenmiştir. Kırsal alana yönelik yapılan birçok araştırmada da bu çalışmanın sonucuna benzer olarak, kadınların hayvancılık faaliyetlerinin her aşamasına erkeklere nazaran daha fazla katıldıkları, eğitim ve yayım hizmetlerinden erkekler kadar yararlanamadıkları ifade edilmiştir (Kutlar ve ark., 2014; Özçatalbaş, 2001; Şahin ve Terin, 2009). Bu açıdan hayvancılık faaliyetlerinin her aşamasına erkeklere nazaran daha fazla katılan kadınların sektöre ilişkin eğitim ve yayım hizmetlerinden yararlanmaları, gıda güvenliğini sağlamada ve hayvancılığın sürdürülebilirliği ile izlenebilirliğinde erkeklere göre daha etkili olabileceği söylenebilir. Zira

yapılan görüşmelerde de bölgedeki kadınların tarım ve hayvancılıkla ilgili bilgisinin daha çok deneyimlerine ve aileden gördüklerine dayandığı belirlenmiştir.

Kadınların ortalama 18,1 yaşında evlenmeleri ve ortalama 4,3 tane çocukları olmasının yanı sıra geleneksel ev işleri, çocuk bakımı, evde varsa bakıma muhtaç, hasta ve yaşlı bireylerin bakımını üstlenmek gibi birçok sorumluluğun da kadına bırakıldığı görülmektedir (Dikmen ve Maden, 2012). Buna ek olarak tarım ve hayvancılık faaliyetleri de önemli ölçüde kadınların sorumluluğuna girmektedir. Nitekim yapılan görüşmelerde kadınların %91,4'ünün ev işleri dışında hayvancılık faaliyetleri ile yaklaşık %50'si ise tarımın her alanında bir şekilde uğraştığı tespit edilmiştir. Bu durum kadınların iş yükünü daha da artırdığı için yapılan görüşmelerde katılımcıların %67,1 gibi önemli bir kesiminin şehirde yaşamak istediği belirlenmiştir.

Kadınların %90'ı gibi önemli bir kısmının ortalama 10 baş ineğin, %91'inin ortalama 11,3 baş tavuğun, %75,3'ünün ortalama 10,3 baş kazın bakım ve beslenmesi ile ilgilendikleri tespit edilmiştir. Koyun besleyenlerin oranı ise %4,3 gibi düşük bir oranda olup ortalama 32,3 baş koyuna bakıldığı belirlenmiştir.

Yapılan anket çalışmasında kadınların haftalık ortalama 32 saat hayvancılık faaliyetleri ile uğraştıkları, geri kalan zamanda ise ev ve çocuk bakımı ile diğer işlerle ilgilendikleri tespit edilmiştir. Arıkan (1988) çalışmasında kırsal kesimde kadınların günde ortalama 16 saat çalışıp, 8 saat dinlenebildiğini ve bu çalışma sürelerinin erkekler için mevsimlere ve yörelere göre büyük değişiklikler gösterse de, kadınlar için çok az değişim gösterdiği ifade etmiştir. Alkan ve Toksoy (2009) kadınların %44,6'sının en çok zaman ayırdığı işin hayvan bakımı olduğunu, çocuk bakımının ise %7,9 gibi düşük oranlarda kaldığını bildirmişlerdir. Yapılan diğer bir çalışmada, kadınların Hollanda'da haftada ortalama 22 saat, Fransa'da ise haftada 29 saat tarım ve hayvancılık faaliyetleri için zaman harcadıkları ifade edilmiştir (Keskin, 2004). Bu verilere göre, kadınların tarım ve hayvancılık işlerine harcadıkları enerji ve zamanın fazlalığı ortaya çıkmaktadır. Nitekim Birleşmiş Milletler, 2003 kalkınma raporuna göre kadınların karşılıksız emeklerinin değeri yılda 11 trilyon ABD doları olarak hesaplanmıştır (Dikmen ve Maden, 2012).

Kadınlar, hane içindeki işlerin yanı sıra hayvancılık faaliyetlerinin de büyük bir bölümünü yerine getirmekle birlikte tüm hayvansal ürünlerin üretiminden satışına kadar sektörün her aşamasında rol almaktadırlar (Şahin ve Terin, 2009). Nitekim yapılan anket çalışmasından elde edilen veriler bu değerlendirme ile örtüşmektedir (Tablo 4, Tablo 11). Trabzon ili köylerinde yapılan bir çalışmada da, hayvan bakımından, tarımsal faaliyetlere

kadar birçok işlerde, kadınların işgücüne katılım oranının yüksek olduğu bildirilmiş olup, evdeki temizlik işlerinin %98'i ve tarımsal faaliyetlerin %69'unun kadınların sorumluluğunda olduğu bildirilmiştir (Alkan ve Toksoy, 2009).

Yapılan çalışmada katılımcıların %60'nın yeşil kartlı olduğu ve sadece %12,9'unun kendi üzerine tapulu arazisi olduğu belirlenmiştir. Alkan ve Toksoy (2009) yaptıkları çalışmada ise kadınların sadece %8'inin tapulu mülkleri olduğunu bildirilmiştir. Bu iki çalışma arasındaki farklılığın; Kars ilinde tarım ve hayvancılıkla geçimini sağlayan nüfusun %60 gibi yüksek bir oranda olması nedeniyle miras yoluyla kadınların araziler üstünde hak sahibi olması ile alakalı olduğu düşünülmektedir. Ancak kırsal kesimde yaşayan kadınların çoğunun araziler üzerinde kullanım hakkı olmadığı sadece birliklere üye olma, kredi ve teşviklerden yararlanmak amacıyla taşıyor olmaları dışında, arazilerin tapularının çoğunlukla kocaları, erkek kardeşleri ve/veya babalara ait olduğu bildirilmektedir (FAO, 1995).

Yapılan çalışmada katılımcıların %54,8'inin meme temizliğini her gün yaptığı belirlenmiştir. Farklı zamanlarda Kars ilinde yapılan iki çalışmada, incelenen işletmelerde %36,3 (Demir, 2011) ve %43,3'ünün (Demir ve ark., 2014a) sağım öncesi kirli meme loplarının yıkanması ile meme temizliği yaptıkları belirlenmiştir. Yıllar itibarıyla sağım öncesi meme temizliği oranının artması olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Nitekim yetiştiricilerin hijyen kuralları hakkında yeterince bilgi sahibi olması ve sağımda hijyenik şartlara uyulması sadece meme sağlığı ve süt kalitesi için değil ekonomik boyutu açısından da önem arz etmektedir.

Yapılan görüşmelerde kadınların %88,3'ünün günde 2 kez ahır temizledikleri, %85,2'sinin gübreyi ahır yakınına biriktirdikten sonra yıllık ortalama 1,796 kg tezек yaptıkları ve bu tezекleri ısınma ve yemek pişirmek amacıyla kullandıkları belirlenmiştir. Bu bulgu, Demir ve ark. (2014a) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile paralellik göstermektedir.

Yapılan çalışmada kadınların %65'i gibi önemli bir kısmının sütün litresini mandıralara 0,65 TL'ye sattığı belirlenmiş olup, kadınların süt satışından yıllık ortalama 2.130 TL para kazandıkları tespit edilmiştir. Son dönemlerde ülke genelinde artan üretim maliyetleri ve düşük seyreden süt satış fiyatından dolayı Türkiye genelinde olduğu gibi bölgede de elde edilen gelirin çok düşük düzeylerde olduğu söylenebilir. Nitekim yapılan bir çalışmada üreticilerin sadece %27,8'i hayvancılıktan elde ettiği geliri yeterli bulduğu bildirilmiştir (Demir ve ark., 2014b).

Çalışmada süt dışında kadınların ürettiği diğer hayvansal ürünlerin pazara arzının düşük düzeylerde

olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, elde edilen hayvansal ürünlerin yetersiz olmasına bağlı olarak sadece hane halkının ihtiyaçlarını karşılaması ile alakalı olduğu gibi, bölgede ürünlerin pazarlama olanaklarının yetersiz olması, üreticilerin belli kalite ve standartta üretim yapmaları önündeki engeller ile ürünlerin düşük fiyatla alıcı bulması gibi sebeplerinde etkili olduğu görülmüştür. Bu bakımdan bölgede etkin bir pazarlama alt yapısı ve üretim-sanayi entegrasyonu ile üreticilerin gelirinin önemli ölçüde arttırılabileceği söylenebilir.

Yapılan çalışmada kadınların %90,5'i aile geçimine katkıda bulunduğunu bildirmiş olup, bu bulgu Alkan ve Toksoy (2009)'un çalışma bulgularına benzer bulunmuştur. Zira yapılan çalışmada kadınların ev bütçesine destek olmaya çalıştıkları ve bu durumun üretimde özellikle işgücü maliyetini önemli ölçüde düşürdüğü söylenebilir. Oysa önemli bir ekonomik etkinliğine sahip olan kadınların büyük çoğunluğu herhangi bir ücret ya da sosyal güvenlik sistemine dâhil olmaksızın yani ücretsiz tarım işçisi olarak üretim süreçlerinin her aşamasında aktif olarak yer almaktadır (Arıkan, 1988). Bu nedenle kamusal desteğin sağlanarak ev içi üretimin ücretlendirilmesi ve/veya kadınlara sosyal güvencenin sağlanması gerek motivasyon gerekse sektör açısından önemli kazanımlar sağlayacaktır (Dikmen ve Maden, 2012).

Çalışmada antibiyotikli sütü kadınların yaklaşık %40'ının bir şekil kullandığı tespit edilmiştir. Yapılan görüşmelerde ayrıca kadınların %47'sinin ağız sütünü, %34'ünün silajı, %15'inin ise mastitisi bildiği, %21'inin Brusella, şarbon gibi hayvanlardan bulaşan zoonoz hastalıkların nasıl bulaştığını bildiği tespit edilmiştir. Bu veriler ışığında bölgedeki kadınların yaptıkları hayvancılık faaliyetlere ilişkin bilgi düzeylerinin yeterli olmadığı söylenebilir. Bu nedenle kırsalda yaşayan kadınların bilgi ve eğitim düzeylerinin iyileştirilmesi, tarım ve hayvancılık açısından son derece önemlidir. Özellikle hayvansal üretime ilişkin uygulanacak eğitim seminerleri, çeşitli görsel ve yayınsal programlarla kırsaldaki kadınların gerek aile ekonomilerine gerekse ulusal ekonomiye daha üretken ve verimli bir biçimde katılmaları sağlanabilir (Şahin ve Terin, 2009).

Sonuç olarak, tarım ve hayvancılık faaliyetleri ile uğraşan kadınlar üzerinde uygulanan araştırmada, kadınların büyük bir bölümünün hayvancılık faaliyetlerinde önemli düzeyde yer aldıkları, aile gelirine katkısının dikkate değer boyutta olduğu görülmüştür. Ancak katılımcıların gerek eğitim seviyesinin düşük olması gerekse yapılan faaliyetlere ilişkin bilgi düzeylerinin yetersiz olması nedeniyle bölge hayvancılığında elde edilen üretim seviyesi ve verimliliğin istenilen düzeyi yakalayamadığı ve bunun ekonomik kaybı artırdığı söylenebilir. Bu nedenle

bölgede uygulanacak kırsal kalkınma politikaları kapsamında kadınların doğrudan işçi statüsüyle istihdam edilerek sosyal güvenlik kapsamına alınması ve prim ödemelerinde devlet destek ve teşviklerinin yeterli düzeyde olmasının sağlanması gerekmektedir. Ayrıca kadınlara yönelik özellikle hayvansal üretime ilişkin eğitim veya yayım hizmetlerinin verilmesi, kooperatiflere üyeliklerinin teşvik edilerek piyasaya yönelik belli standart ve kalitede üretim yapması ve dolayısıyla satış ve pazarlamada etkin rol almasının sağlanması, bölgedeki kadınların sosyo-ekonomik konumunun güçlendirilmesi kadar sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesinde de göz önüne alınması gereken önemli unsurlar olduğu düşünülmektedir.

Teşekkür

Bu çalışma Kafkas Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinatörlüğü tarafından desteklenmiştir (Proje No: 2012-VF-39).

KAYNAKLAR

- Alkan, S., Toksoy, D., 2009.** Orman köylerinde kadın ve kırsal kalkınma (Trabzon ili örneği). II. Ormanlıkta sosyo-ekonomik sorunlar kongresi. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta, 19-21 Şubat.
- Arıkan, G., 1988.** Kırsal kesimde kadın olmak. Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 5, 1-16.
- Demir, P., Aral, S., 2009.** Kars ilinde faaliyet gösteren süt sığırcılık işletmelerinin karşılaştıkları sorunlar ve çözüm önerileri. Veteriner Hekimler Derneği Dergisi 80, 17-22.
- Demir, P., 2011.** Kars ilindeki süt üreticilerinin bazı teknik bilgi düzeylerinin araştırılması. Atatürk Üniversitesi Veteriner Bilimleri Dergisi 6, 47-54.
- Demir, P., Ayvazoğlu, C., 2012.** Hayvancılık işletmelerinin veteriner hekimlik hizmetlerinden beklentileri: Kars ili örneği. Erciyes Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 9, 169-174.
- Demir, P., Işık Adıgüzel, S., Sarı, M., Ayvazoğlu, C., 2014a.** Kars Merkez İlçedeki Süt Sığırcılık İşletmelerinin Genel Yapısı ve Ekonomik Boyutu. Fırat Üniversitesi Sağlık Bilimleri Veteriner Dergisi 28, 9-13.
- Demir, P., Aral, Y., Sarıözkan, S., 2014b.** Kars ili süt sığırcılık işletmelerinin sosyo-ekonomik yapısı ve üretim maliyetleri. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Veteriner Fakültesi Dergisi 25, 1-6.
- Dikmen, N., Maden, D., 2012.** Kadın akademisyenlerin görünmeyen emeği üzerine bir araştırma: Ordu Üniversitesi örneği. İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 11, 257-288.
- FAO, 1995.** FAO Plan of Action for Women in Development (1996-2001). Rome, p. 34.
- Karabıyık, İ., 2012.** Türkiye'de çalışma hayatında kadın istihdamı. Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi 32, 231-260.

- Keskin, G., 2004.** AB’de tarımda kadının yeri. Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü Bakış Dergisi 5, 1-4.
- KSGM. 2010.** Türkiye’de kadının durumu. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü Yayınları, s. 21, Ankara.
- Kutlar, İ., Turhanoğulları, Z., Kızılay, H., 2014.** Kırsal alanda kadınların tarımsal yayım hizmetlerinden yararlanma olanakları: Burdur ili örneği. Anadolu Tarım Bilimleri Dergisi 29, 46-53.
- Öcal Kara, F., Aktaş, Y., Işgin, T., 2004.** Şanlıurfa ilinde tarımsal yayım hizmetlerinde kadının yeri. Türkiye VI. Tarım Ekonomisi Kongresi. 16-18 Eylül, Tokat.
- Özçatalbaş, O., 2001.** Adana ilinin sosyo-ekonomik özellikleri farklı iki köyünde kadınların tarımsal faaliyetlere katılımı ve yayımdan yararlanma olanakları. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 14, 79-88.
- Özdamar, K., 2001.** SPSS ile Biyoistatistik. Kaan Kitabevi, Eskişehir, Türkiye.
- Şahin, K., Terin, M., 2009.** Van ilinin sosyo-ekonomik özellikleri farklı iki köyündeki kadınların tarımsal faaliyetlere katılımı ve tarımsal yayıma ilişkin görüşleri. Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi 22, 39-49.